

APUNTS HISTÒRICS DEL CONSUM DE LICORS ESPIRITUOSOS I TABAC DE POTA A MENORCA

J. ROSSELLÓ, E. MUNAR, E. BOSCH

(Departament de Psicologia, Universitat de les Illes Balears)

A l'àrea de Psicologia bàsica del Departament de Psicologia de la Universitat de les Illes Balears tenim establerta una línia de recerca entorn a la història de la Psiquiatria i la Psicologia a les Illes. Conseqüència d'aquests estudis va ser un viatge a Menorca, que podríem anomenar de treball de camp, segons la terminologia de les investigacions sociològiques. Allà ens va sorprendre el consum que antigament es feia de forma tan habitual de dos productes: dels licors espirituosos i del tabac de pota, però encara més les creences establertes al seu voltant.

Segons els historiadors, els menorquins, en arribar la nit, es reunien en soterranis il·luminats per llums i cruies, on es tocava la guitarra i es feien glosses. En aquest lloc es bevia el vi de la terra, ben aspre i ben fort, cultivat al sud de la vila de Maó i a l'Arrabal. Però també s'elaboraven altres productes derivats de l'alcohol o esperit, d'on prové el nom de licors espirituosos.

Hi havia la creença que els licors tenien propietats terapèutiques. Per tal motiu la preparació d'aquests esperits anava a càrrec dels apotecaris de l'època. A la biblioteca del Seminari de Ciutadella es pot trobar un llibre de receptes de principis del segle XIX. A continuació en presentam dues, una d'aiguarent i l'altra d'aiguarent ensucrada:

Aiguarent:

- Dues gerres de bon vi negre.
- Mitja unça de gingebre.
- Mitja unça de clovella de taronja seca del mes de maig.
- Mitja unça de flor de romaní.
- Mitja unça de fulla de sàlvia.

Tots aquests ingredients es picaven i es ficaven dins el vi, i al cap de quatre o sis hores l'aiguarent ja era a punt.

Aiguardent ensucrada:

- Tres onces d'aigua ensucrada.
- Tres onces d'aiguardent del millor vi negre, pur, suau i de bona olor.
- Mitja onça d'aigua rosada.

Es mesclen aquests tres líquids i s'obté un compost meravellós, sempre segons l'opinió de l'apotecari que ho va escriure.

A més dels esmentats, cal resaltar l'àmplia gamma de licors que tenien els menorquins: gin, calent, licor de roses, licor de canyella, licor de te, licor de cafè, aniset de França, licor d'herbasana, «vespetro», «perfecte amor», etc.

Respecte a les creences curatives que tenia l'aiguardent, ens sembla adient reproduir un text, escrit en castellà per l'esmentat apotecari ciutadellenc, i que anteriorment el va reproduir Florenci Sastre a la Revista Cap de Ponent:

«Bebida esta agua, quita el romatizo (segons Sastre, deu ser el reumatisme), y asimismo quita qualquiera dolor, que tuvieren por el cuerpo; y si mojaren la parte que duele, más presto será quitado. Tiene propiedad esta agua bebida, de quitar el pasmo, y disolver el encogimiento de los nervios; vale y ayuda mucho à los paraliticos. Si con esta agua lavaren las llagas de las Bestias, las curará, aunque sean muy antiguas y viejas; y no cumple tener temor, que se engendre corrupcion en dichas llagas. Esta agua bebida, sana el mal, y el dolor de los riñones quita el mal de hijada; y usando dicha agua, impide estos dos fuertes y terribles males, y otros mayores que ocultamente se suelen engendrar. Esta agua quita todo mal olor de la boca, ahora proceda del estomago ò bebida dicha agua. Labando con esta agua, quita todo mal de tripas, y dolor de estómago, causado por frialdad. Esta agua bebida, impide el mal de madre de las mugeres, y se les hace baxar bien de su flor.»

Referint-se als licors, hem trobat un escrit del segle XVIII de Claudi Francese Passerat de la Chapelle, conseller del rei de França, metge de l'Armada i soci de la Reial Societat de les Ciències de Montpellier, en què destaca que la causalitat i l'experiència raonada feren conèixer als illencs el que és propi per estimular els òrgans de la digestió, reanimar la seva propietat contràctil debilitada i prevenir congestions humorals, essent essencial per conservar la salut.

L'altre producte esmentat en relació amb les propietats terapèutiques és el tabac de pota o tabac menor, també anomenat tabac turc, tabac de violetes o tabac de Latàkia. Aquest tipus de tabac s'obté de la *Nicotiana rustica*, planta de la família de les solanàcies i originària del Perú. Es cultiva sobretot al sud-est d'Europa, Àsia Occidental i Àfrica. Es distingeix de la *Nicotiana tabacum*, d'on s'obté el tabac comú, pel color de les seves flors; mentre les de la *Nicotiana tabacum* són de tonalitats que van del color crema al color rosa. Entre els avantpassats dels menorquins era molt freqüent el consum d'aquest tipus de tabac, bé fos per fumar o bé per mastegar. El tabac de pota té fama de

poca qualitat, tant per la seva forta olor com pel que fa al seu gust. El cultiu es realitzava a les terres de rota, de manera que era, generalment, per al consum personal.

Podem trobar nombrosos escrits que fan referència a l'efecte terapèutic del tabac de pota, com pot ser l'esmentat abans de Passerat de la Chapelle, en què defensa que el consum de tabac i dels licors no és en absolut condemnable, perquè, en efecte, es comprovava com els fumadors i els bevedors estaven menys exposats a les malalties pròpies del clima i podien romandre amb major seguretat en llocs poc saludables.

El 15 de setembre de 1862 la reina Isabel II signava la Reial ordre del Ministeri d'Hisenda per la qual l'Estat monopolitzava el comerç del tabac i, per tant, es prohibia el cultiu del tabac de pota. La reacció menorquina no es va fer esperar, i així, el 22 d'octubre del mateix any, els cinc batles dels cinc ajuntaments de l'illa signaven una carta adreçada a la reina en què es pot observar la importància que aleshores donaven els menorquins al consum del tabac. En aquest escrit podem destacar com es recalca que les forces ocupants de l'illa mai no privaren del cultiu d'aquest producte i, d'altra banda, com s'emfasitza la necessitat del consum per part d'algunes persones, la majoria pagesos, que veien en el tabac de pota, per una banda, una espècie d'aliment i no un objecte de luxe, donades les seves suposades propietats preservatives de la salut en llocs insalubres, i, per altra banda, el concebien com l'únic esplai al seu abast en els moments de descans.

Cal destacar la sorpresa dels estrangers, francesos i anglesos, davant del consum de tabac i alcohol per part de dones i al·lots. La carta dels cinc batles deixa entreveure com els menorquins ja de ben joves s'acostumaven al tabac de pota. Passerat de la Chapelle ens conta que els nins començaven a consumir tabac poc després de saber caminar i aiguardent quan podien procurar-se'l, amb l'ajut dels pares ensenyant-los que era un preservatiu per a les febres, tan freqüents en aquella època. El metge anglès Cleghorn al llibre seu *Observacions de les malalties epidèmiques a Menorca*, de l'any 1768, assegura que els menorquins no podien estar sense dur una pipa de fumar, bé en els llavis o bé dins la butxaca.

D'altra banda, exposam en aquest treball algunes dades epidemiològiques que poden estar relacionades amb els productes esmentats, bé com a objectiu de les seves suposades propietats profilàctiques, bé com a possibles conseqüències del seu consum. Es tracta d'un quadre de defuncions des de l'1 de gener de 1871 al 31 de desembre de 1880 reproduït per Florenci Sastre. En primer lloc figuren les morts per causes de trastorns respiratoris, seguides per les de causes nervioses i digestives.

Quadre de defuncions entre l'1 de gener de 1871 i el 31 de desembre de 1880

	Absoluts	(%)
Malalties del sistema respiratori	556	36,6
Malalties dels centres nerviosos	305	20,1
Malalties del sistema digestiu	210	13,8
Malalties generals agudes	109	7,2
Malalties generals cròniques	99	6,5
Malalties del sistema vascular	78	5,1
Malalties canceroses	27	1,8
Defuncions a l'acte de néixer	25	1,6
Malalties del sistema sexual, parts i febres puerils	22	1,4
Malalties del sistema cutani	20	1,3
Defuncions per accidents	20	1,3
Malalties del sistema urinari	19	1,3
Malaltia del sistema locomotor	13	0,9
Defuncions sense assistència mèdica	9	0,6
Defuncions per suïcidi	4	0,3
Defuncions sense qualificar	4	0,3

Bibliografia

- Cleghorn G. Observations on the epidemical diseases in Minorca. [s.l.]: Imprés per T. Cadell, D. Wilson i G. Nicol, 1750. Se'n conserva un exemplar a l'Ateneu de Maó.
- Hernández Sanz F. Cultura i societat a Menorca (I). Ferreries: Gràfiques Rotger, 1987.
- Munar i Roca E., Rosselló i Mir J., Bosch Fiol E. Antecedentes históricos de la psiquiatría y la psicología en Menorca (s. XVIII i XIX). En: V Symposium de la Sociedad Española de la Historia de la Psicología; 1992. [s.l.]:[s.n.], 1992.
- Passerat de la Chapelle C. F. Reflexiones generales sobre la Isla de Menorca: su clima, el género de vida de sus habitantes y las enfermedades que en ella reinan. [trad Pons Marqués]. Maó: Impressor B. Fàbregues, 1901 (1764).
- Pons Marqués L. Geografía médica de Mahón y su término. Barcelona: Tipografía La Académica, 1914.
- Sastre Portella F. Tabac de pota. *Cap de Ponent* 1991 Ag; II (24): 6.
- Sastre Portella F. La sanitat a Ciutadella (1871-1880) (I). *Cap de Ponent* 1991 Nov; II (32): 4.
- Sastre Portella F. La Sanitat a Ciutadella (1871-1880) (II). *Cap de Ponent* 1991 Nov; II (34): 4.
- Sastre Portella F. Begudes. *Cap de Ponent* 1991 Des; II (36): 4.